Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

DOI:10.17951/sb.2017.11.311
Studia Białorutenistyczne 11/2017

Ważny wkład do badań nad dziedzictwem kulturowo-językowym Podlasia

***Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*, red. Nina Barszczewska, Mikołaj Chaustowicz, Mikołaj Timoszuk, Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, t. 1–300 s., t. 2 – 399 s., t. 3–411 s.**

Projekt *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (K-JDP) był realizowany w Katedrze Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego od stycznia 2013 r. Jego przeprowadzenie stało się możliwe dzięki uzyskaniu grantu finansowego w ramach programu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą *Narodowy Program Rozwoju Humanistyki* (2012–2016)

Celem projektu było:

> […] zbadanie polsko-wschodniosłowiańskiej interferencji językowej i historyczno-kulturowej, natomiast dodatkowym wymiarem – prześledzenie zachowania się społeczności bilingwalnej w warunkach wielokulturowości pogranicza, na przykład konieczności wyboru odpowiedniego języka w różnych sytuacjach społecznych (K-JDP, t. 1, s. 9).

Recenzowane trzytomowe opracowanie stanowi istotny wkład w badanie gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny, a tym samym polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza językowego i kulturowego. Niewątpliwie jest to najwartościowsze opracowanie dotyczące gwar i kultury wschodnich Słowian zamieszkujących wschodnią część Białostocczyzny od chwili ukazania się wielotomowego *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (AGWB, t. 1). Opracowanie *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* nie tylko rozszerza dotychczasową wiedzę o gwarach i kulturze wschodniosłowiańskiej ludności wschodniej Białostocczyzny, ale także pozwala na prześledzenie zmian, jakie zaszły w gwarach, obrzędach i tradycjach zamieszkującej te tereny ludności pochodzenia ruskiego w ciągu ostatnich czterdziestu lat.

Recenzowane opracowanie jest adresowane nie tylko do badaczy reprezentujących różne dziedziny – językoznawców, folklorystów, historyków, socjologów, kulturoznawców, religioznawców itp., którzy prowadzą badania synchroniczne i diachroniczne nad językiem i kulturą ludności wschodniosłowiańskiej Białostocczyzny wschodniej, lecz także do wszystkich osób zainteresowanych procesem przenikania się języków i kultur na terenach pogranicznych.

Białostocczyzna należy do typowych terenów pogranicznych, tu bowiem krzyżują się polskie wpływy językowe ze wschodniosłowiańskimi – białoruskimi i ukraińskimi. Tędy także, jak podkreślali Jefim Karskij (KarMap), Władysław Kuraszkiewicz

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

(1963), a także inni badacze, przebiega granica między gwarami białoruskimi i ukraińskimi. Ponadto do dzisiaj na Białostocczyźnie można dostrzec dawne wpływy litewskie. W mniejszym stopniu na język i kulturę miejscowej ludności ruskiej wpływali zamieszkali na Białostocczyźnie Rosjanie staroobrzędowcy i Tatarzy. Tę bogatą mozaikę etniczną dopełniali w przeszłości Żydzi i osadnicy niemieccy.

Badanie gwar i kultury ludności zamieszkującej Białostocczyznę jest ważne ze względu na jej wielokulturowość, która, jak słusznie stwierdzają autorzy recenzowanego opracowania (por. K-JDP, t. 1, s. 9), stanowi o bogactwie i specyfice regionu. Nie zaskakuje więc fakt dużego zainteresowania badaczy tym osobliwym regionem, położonym na styku języków i kultur. Teren przyciąga uwagę nie tylko językoznawców, ale także folklorystów, historyków, socjologów, kulturoznawców i religioznawców.

Zaletą recenzowanego opracowania jest jego wieloaspektowość. W centrum zainteresowania autorów znalazł się nie tylko język, ale i szeroko pojęta kultura ruskojęzycznych mieszkańców czterech badanych powiatów województwa podlaskiego. Autorzy podejmują istotne problemy dotyczące m.in. uwarunkowań historyczno-osadniczych i administracyjnych kształtowania się gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny oraz ich zróżnicowania. Nie pomijają także złożonych zagadnień natury socjo- i etnolingwistycznej. Przedmiotem opisu są na przykład tak istotne kwestie, jak: język, wyznanie i świadomość narodowa mieszkańców wschodniej Białostocczyzny. Szczególnie interesujące wydają się spostrzeżenia dotyczące relacji język a świadomość narodowa młodego pokolenia na pograniczu polsko-białorusko-ukraińskim, a także zachowań językowych mieszkańców Białostocczyzny w warunkach bilingwizmu. Za niezmiernie cenne, zarówno dla badaczy gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny, jak i specjalistów reprezentujących inne dyscypliny, uznać należy prezentowane w II tomie recenzowanego opracowania teksty gwarowe opisujące różne sfery życia mieszkańców wschodniej Białostocczyzny w przeszłości i współcześnie, a także zamieszczone w III tomie zróżnicowane tematycznie teksty folklorystyczne.

W opracowaniu *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* wykorzystano materiał badawczy dwojakiego rodzaju: a) wyekscerpowany z nagrań (około 100 kaset) dokonanych w latach 70.–90. ubiegłego wieku w 40 miejscowościach położonych w 5 powiatach (białostocki, bielski, hajnowski, sokólski, siemiatycki) województwa podlaskiego, b) materiał zebrany w 2013 r. w 38 miejscowościach położonych w 3 powiatach województwa podlaskiego (hajnowskim, sokólskim i bielskim). Recenzowane opracowanie zostało oparte na bogatej bazie materiałowej, co pozwala na wyciągnięcie rzetelnych i wiarygodnych wniosków.

Zgromadzony w postaci zapisu dźwiękowego materiał przetworzono na tekst z wykorzystaniem transkrypcji fonetycznej celem zachowania osobliwości językowych poszczególnych gwar. Należy żałować, że autorzy opracowania nie określili zasad zaproponowanego zapisu fonetycznego. W pracy brak konsekwencji w stosowaniu zapisu fonetycznego, który często nie uwzględnia osobliwości fonetycznych poszczególnych gwar. Przejrzystości nie służy także zastosowane w tomie uprosz-

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

czenie zapisu fonetycznego materiałów gwarowych. Lepszym rozwiązaniem byłoby zastosowanie już sprawdzonych zapisów fonetycznych, wykorzystanych np. w *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (AGWB, t. 1), czy też w *Tekstach gwarowych z Białostocczyzny* (TKB).

Prezentowane w zapisie fonetycznym materiały gwarowe dotyczą różnorodnej problematyki: tożsamości narodowej mieszkańców badanego terenu, pamięci zbiorowej miejscowej ludności, tradycyjnych wierzeń, folkloru oraz zanikających zawodów, a także perspektyw rozwoju regionu w związku z wykorzystaniem środków przyznanych przez Unię Europejską.

> Szczególne miejsce zajmują takie tematy, jak: życie na wsi dawniej i dziś (narzędzia gospodarstwa domowego, uprawa roli, obróbka lnu, tkactwo, pieczenie chleba), różne okresy w życiu człowieka (narodziny, wesele, pogrzeb), historia miejscowości (okrucieństwo okupacji niemieckiej, uchodźstwo w okresie wojennym, powojenne zmagania z trudnościami życia codziennego, dzisiejsza mechanizacja pracy w rolnictwie), religia (rola wyznania religijnego w kształtowaniu się świadomości narodowej, wychowania w określonym środowisku), piosenki ludowe towarzyszące zbiorowości w różnych okresach życia, a także wykorzystywanie języka białoruskiego jako pomocniczego w gminach, w których ludność narodowości białoruskiej stanowi co najmniej 20% ogółu mieszkańców danej gminy (D-JKP, t. 1, s. 10–11).

Prezentowane w opracowaniu teksty gwarowe dotyczą zróżnicowanej problematyki. Są związane z istotnymi i mniej ważnymi sferami życia mieszkańców wschodniej Białostocczyzny w przeszłości i obecnie. Trudno się oprzeć wrażeniu, że wybór problematyki został określony odgórnie lub jest dziełem przypadku. Tymczasem teksty gwarowe powinny dotyczyć najważniejszych sfer działalności ludzkiej – faktów z przeszłości, zakorzenionych tak głęboko w świadomości mieszkańców regionu, że funkcjonują w pamięci zbiorowej mimo upływu czasu, a także tych zjawisk, którymi ta ludność żyje współcześnie, uważając je za istotne.

Porównanie materiałów zebranych w latach 70.–90. ubiegłego stulecia oraz materiałów uzyskanych w 2013 r. pozwala na prześledzenie zmian, dokonujących się w gwarach wschodniosłowiańskich Białostocczyzny, oraz w obrzędach i tradycjach zamieszkującej ten teren ludności pochodzenia ruskiego w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci.

Recenzowana publikacja składa się z trzech tomów, w których oprócz opracowań socjolingwistycznych zawarto najbardziej reprezentatywne dla badanego regionu teksty gwarowe ułożone tematycznie, zgodnie z podziałem folklorystyczno-etnograficznym i historyczno-kulturowym. Opracowanie zawiera również słownik wyrazów regionalnych oraz ilustracje obiektów kultury materialnej. Do publikacji dołączono płytę CD z najciekawszymi nagraniami tekstów gwarowych.

Uwagi szczegółowe do I tomu opracowania *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*, noszącego tytuł *Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych* (opracowanie Nina Barszczewska, Mikołaj Timoszuk):

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

1. Pewne zastrzeżenia budzi tytuł recenzowanego opracowania – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. Termin „Podlasie" ma znacznie szersze znaczenie niż województwo podlaskie, obejmuje bowiem nie tylko ziemie województwa podlaskiego, ale także północną część województwa lubelskiego i północno-wschodni obszar województwa mazowieckiego. Ma to swoje uzasadnienie historyczne. Wskazane więc byłoby dodanie do tytułu przymiotnika *północnego*, por. *Kulturowo-językowe dziedzictwo Północnego Podlasia*. Termin „Północne Podlasie" odnosi się jednak nie tylko do ziem zamieszkałych przez ludność ruską, ale także przez polską pochodzenia mazowieckiego. Tymczasem autorzy recenzowanego opracowania skupili się na badaniu gwar i kultury tylko ludności pochodzenia ruskiego zamieszkujących wschodnią część regionu. Tytuł pracy wymaga więc dalszych uściśleń – zasygnalizowany problem mogłoby rozwiązać wprowadzenie wyrażenia „Białostocczyzna wschodnia".

2. Mniejsze zastrzeżenia wywołuje użycie w tytule I tomu przymiotnika socjolingwistyczny, por. *Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych.* Przymiotnik socjolingwistyczny utworzono od rzeczownika socjolingwistyka, używanego w odniesieniu do jednej z dyscyplin językoznawczych. Przymiotnik socjolingwistyczny nie obejmuje szeregu aspektów będących przedmiotem opisu w I tomie opracowania *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia.*

3. Autorzy pracy nie przeprowadzają podziału gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny wschodniej na gwary białoruskie i gwary ukraińskie, z ewentualnym wyodrębnieniem wąskiego pasa nadnarwiańskich gwar przejściowych. Gwary występujące na południe od rzeki Narew (z wyjątkiem gwar między Narwią a Narewką) są w recenzowanym opracowaniu określane jako: wschodniosłowiańskie, ruskie, gwary o cechach ukraińskich, a nawet białoruskie. W publikacji nie pojawia się termin „gwary ukraińskie". Tymczasem w świetle dotychczasowych badań dialektologicznych ukraińskość tych gwar jest niepodważalna. W podobny sposób traktowali je Karskij oraz autorzy *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (AGWB, t. 1, s. 123). Zbliżone stanowisko w tej kwestii zajmowali także Barszczewska i Jankowiak w publikacji *Dialektologia białoruska* (2012, s. 143–156). Nie widzę przeszkód, żeby w podobny sposób gwary wschodniosłowiańskie Białostocczyzny na południe od Narwi traktowali również autorzy recenzowanego opracowania. Dodajmy, że w opracowaniu konsekwentnie pojawia się termin „gwary białoruskie" w odniesieniu do gwar występujących na północ od rzek Narewka i Narew (gwary akające i dziekająco-ciekające).

4. Razi także podział gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny na gwary okające i gwary akające, por. podrozdział *Wschodniosłowiańskie gwary podlaskie*. Można się domyślić, że gwary akające należą do białoruskiego obszaru językowego, aczkolwiek istnieją na Białostocczyźnie gwary, które posiadają akanie, nie mają jednak przeprowadzonego dziekania i ciekania (lub odwrotnie). Jednoznaczne zaliczenie ich do białoruskiego obszaru językowego jest niemożliwe. Do jakiego obszaru językowego należałoby zaliczyć wyodrębnione w recenzowanym opracowaniu gwary okające? Do gwar o cechach ukraińskich? Należałoby to określić jednoznacznie, zgodnie z prawdą, odwołując się do materiału językowego.

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

5. Tekst I tomu opracowania *Kulturowo-językowego dziedzictwa Podlasia* powinien być lepiej osadzony w literaturze przedmiotu. Do nielicznych należą przypisy odsyłające czytelnika do tak ważkich publikacji, jak *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* (AGWB) czy też *Dialektologia białoruska* (2012) Barszczewskiej i Jankowiaka. Rzadko pojawiają się również odwołania do prac wybitnych polskich białorutenistów: Stanisława Glinki, Elżbiety Smułkowej, Michała Kondratiuka.

6. Autorzy recenzowanej publikacji, charakteryzując gwary okające i gwary akające, skoncentrowali się przede wszystkim na opisie cech fonetycznych, mniejszą natomiast wagę przywiązują do cech morfologicznych. Takie podejście należy uznać za uzasadnione. Badane gwary wykazują wyraźne zróżnicowanie fonetyczne, znacznie mniejsze natomiast morfologiczne. Opis cech fonetycznych obu gwar uznaję jednak za zbyt powierzchowny, niepełny. Natomiast opis cech morfologicznych ma charakter fragmentaryczny.

7. W opisie fonetycznym tzw. gwar okających i akających należy baczniejszą uwagę zwrócić na użycie dyftongów oraz odpowiednich samogłosek zwężonych w gwarach wschodniej Białostocczyzny. Rozgraniczenie *e* i *ė*, *o* i *ȯ*, *ė* i *i͡e*, *ȯ* i *u͡o* może być w praktyce kłopotliwe, o czym świadczą prezentowane w I tomie teksty gwarowe.

8. Dość złożona jest również realizacja fonemu /e/ w sylabach przedakcentowych i poakcentowych po spółgłoskach miękkich. W zależności od typu gwary może być w tych pozycjach zachowana samogłoska [e], ale może także występować samogłoska [a], [i] lub samogłoska nieokreślona (i^e, e^i, a^e). Zróżnicowana jest także realizacja fonemu /e/ w sylabach przedakcentowych po spółgłoskach twardych (*e*, *y*, *a*). Zamieszczone w opracowaniu teksty gwarowe wymagają pod tym względem odpowiednich korekt.

9. Nie podzielam poglądu autorów recenzowanego opracowania, że w gwarach wschodniosłowiańskich Białostocczyzny występuje tylnojęzykowe *γ* i gardłowe *h*. Mamy tu do czynienia z jednym typem tej spółgłoski – *γ* tylnojęzykowym.

10. Zapis fonetyczny tekstów gwarowych zamieszczonych w I tomie *Kulturowo-językowego dziedzictwa Podlasia* wymaga znacznych korekt (por. np. punkt 8). Powinien on oddawać rzeczywistą wymowę badanych gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny. Niektóre teksty, m.in. z Lewkowa, Eliaszuk i Michnówki, uległy, zapewne z winy osoby przeprowadzającej transkrypcję fonetyczną, znacznej białorutenizacji. W zapisach fonetycznych tekstów pochodzących z tzw. gwar okających mamy z kolei do czynienia z przypadkami palatalizacji spółgłosek przed /e/, która tego typu gwarom nie jest właściwa.

11. Nie są przydatne do celów badawczych teksty gwarowe pozyskane od osób, które, być może zasugerowane pytaniami eksploratora, używają osobliwej mieszaniny trzech języków literackich: polskiego, białoruskiego i rosyjskiego oraz miejscowej gwary, tworząc tekst nienaturalny, znacznie odbiegający od języka, którym informator posługuje się na co dzień. Mało przydatne są również teksty uzyskane od informatorów, którzy w młodości (dotyczy to w większym stopniu kobiet niż mężczyzn) używały np. gwary białoruskiej, a w życiu dorosłym gwary ukraińskiej (lub odwrotnie). Takie osoby posługują się najczęściej specyficzną „gwarą", stanowiąca mieszа-

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

ninę obu systemów językowych. Powinno się również unikać pozyskiwania tekstów gwarowych od osób bardziej wykształconych, w miarę swobodnie posługujących się białoruskim językiem literackim. Tacy informatorzy pytani w języku białoruskim, usiłują konstruować wypowiedź w tym języku, z pewną tylko domieszką elementów gwarowych właściwych miejscowej gwarze.

12. W pierwszej części I tomu recenzowanego opracowania, por. *Język a świadomość narodowa na Podlasiu* (K-JDP, t. 1, s. 19–150), należałoby bardziej szczegółowo przedstawić wpływ czynników politycznych, zwłaszcza zmiany granic państw, województw, powiatów i diecezji, na rozwój osadnictwa na terenie dzisiejszej Białostocczyzny, a tym samym na kształtowanie się gwar wschodniosłowiańskich. Byłoby także celowe omówienie czynników, które sprawiły, że proces unarodowienia miejscowej ludności przebiegał tu znacznie wolniej niż na innych obszarach Europy. Należałoby odpowiedzieć na pytanie, dlaczego miejscowa ludność traktowała siebie jako „tutejszych", „ruskich", „prawosławnych", rzadko identyfikując się z białoruskością lub ukraińskością. Odrębną kwestią jest świadomość narodowa młodego pokolenia, jego stosunek do miejscowej gwary, folkloru, lokalnych tradycji i obrzędów oraz białoruskiego języka literackiego. Zagadnienia te niejednokrotnie podejmowali w swoich badaniach m.in. Andrzej Sadowski, Włodzimierz Pawluczuk, Jerzy Nikitorowicz, Ryszard Radzik.

13. Niewątpliwie na uwagę zasługuje rozdział 8 części I opracowania poświęcony pamięci zbiorowej mieszkańców Podlasia, por. *Pamięć zbiorowa mieszkańców Podlasia* (K-JDP, t. 1, s. 124–150). W pamięci zbiorowej miejscowej ludności zostały zachowane istotne wydarzenia z przeszłości, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Niewątpliwie ważnym doświadczaniem w życiu mieszkańców wschodniej Białostocczyzny było tak zwane bieżeństwo – kilkuletnia (1915–1921) tułaczka po bezkresnych obszarach niespokojnej i niebezpiecznej Rosji, trudne powroty do rodzinnych stron i konieczność radzenia sobie z sytuacją ekonomiczno-społeczną po powrocie z wojennej tułaczki. W pamięci mieszkańców wschodniej Białostocczyzny są przechowywane także wspomnienia związane z czasami sanacji, kiedy nader często doskwierał im niedostatek, a niekiedy nawet głód. Nadal żywe są również wspomnienia związane z II wojną światową (wojna polsko-niemiecka w 1939 r., władza radziecka w latach 1939–1941 – zakładanie kołchozów, aresztowania, pobyt wielu mieszkańców Białostocczyzny wschodniej w lagrach radzieckich, nachalna propaganda komunistyczna, walka z Cerkwią, napaść Niemiec hitlerowskich na Związek Radziecki w 1941 r. – zniszczenia wojenne, ofiary w ludziach, okupacja niemiecka, terror hitlerowski – aresztowania, rozstrzeliwania, pacyfikacje wsi, zesłania do obozów koncentracyjnych, wysyłanie na roboty przymusowe, kontyngenty), walka z partyzantką, zniszczenia dokonane przez wycofujących się Niemców w 1944 r., wyzwolenie wschodniej Białostocczyzny spod okupacji niemieckiej, poprzedzone walkami wojsk radzieckich i niemieckich, w wyniku których uległo spaleniu i zniszczeniu wiele wsi.

Lata powojenne są kojarzone z działalnością Urzędu Bezpieczeństwa i zwalczaniem podziemia antykomunistycznego. Ciągle żywe są także wspomnienia związane z działalnością niektórych polskich organizacji niepodległościowych, która była

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

wymierzona głównie przeciwko strukturom państwa komunistycznego, ale w jej wyniku ucierpiała również ludność cywilna.

Polska Rzeczpospolita Ludowa postrzegana jest przez ludność starszego pokolenia zamieszkującą wschodnie tereny województwa podlaskiego na ogół pozytywnie. Podkreśla się, że w tym okresie podniósł sie poziom życia miejscowej ludności. W tym czasie zelektryfikowano wsie, osuszono podmokłe tereny, zniesiono uciążliwe obowiązkowe dostawy, a chłopi otrzymali emerytury rolnicze. Łatwo było znaleźć zatrudnienie poza rolnictwem, a państwo gwarantowało opiekę socjalną. Dzieci miały nieograniczoną możliwość kształcenia się w szkołach średnich i wyższych, a po ukończeniu szkół otrzymywały pracę. Bardziej krytycznie dokonania PRL-u ocenia natomiast miejscowa młodzież.

Interesujące byłoby zbadanie, jaki jest stosunek zarówno starszego pokolenia, jak i młodzieży do transformacji systemu polityczno-gospodarczego w Polsce po roku 1989. Wydaje sie, że opinie na ten temat mogą się różnić zależnie od grupy wiekowej.

Postuluję rozbudowanie podrozdziału *Pamięć zbiorowa mieszkańców Podlasia* i uwzględnienie znacznie szerszej gamy wydarzeń, które głęboko wryły się w pamięć miejscowej społeczności.

14. Wprowadzenie części 1.7, por. *Charakterystyka wschodniosłowiańskich nazw miejscowości oraz nazw terenowych*, do pierwszej części I tomu opracowania (s. 108–122) wyraźnie zakłóca jego strukturę.

15. Do drugiej części I tomu włączono słownik wyrazów regionalnych. Nie określono jednak kryteriów doboru leksemów w nim zamieszczonych. Nie do końca wiadomo, jak autorzy interpretują pojęcie „wyraz regionalny". Regionalny charakter niektórych jednostek występujących w słowniku jest wątpliwy. Pewne zastrzeżenie budzi również uwzględnienie wyrazów odnotowanych w dwóch odrębnych typach gwar – białoruskich i ukraińskich. Przy takim podejściu trudno uchwycić specyfikę systemu leksykalnego obu zróżnicowanych przecież pod względem leksykalnym typów gwar. Lepszym wyjściem w takiej sytuacji byłoby opracowanie odrębnych słowników – słownika gwar białoruskich Białostocczyzny i gwar ukraińskich tego regionu.

Kilka uwag dotyczących II tomu opracowania *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*, które zatytułowano *Człowiek. Rodzina. Dom* (przygotowali Mikołaj Chaustowicz, Nadzieja Panasiuk).

W II tomie recenzowanego opracowania czytelnik odnajdzie:

> […] opisy życia i bytu wiejskiej rodziny w różnorodnych jej przejawach, między innymi takich, jak: relacje wewnątrzrodzinne i stosunki z sąsiadami, czy też wychowanie dzieci. Ważną rolę w życiu ludzi w XX wieku odegrała pamięć o tragediach i katastrofach, które dotknęły Białostocczyznę, takich jak: wojny, rewolucje, wielokrotne zmiany władzy (rosyjska, niemiecka, polska, sowiecka, znowu niemiecka nazistowska, a teraz polska). Starsze pokolenie dobrze pamięta czasy uchodźstwa (*bieżeństwa*) w okresie I wojny światowej, życie pod niemiecką okupacją, eksterminację Żydów w czasie II wojny światowej, karne operacje hitlerowców przeciwko cywilom i inne (K-JDP, t. 2, s. 8).

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

Tom zawiera ponadto wypowiedzi respondentów o pracy na roli i w gospodarstwie domowym, opisy takich zajęć, jak: tradycyjna orka, sianokosy, młocka, tkactwo. Odnajdujemy tu także wzmianki o kuchni regionalnej – o wypieku chleba i przyrządzaniu potraw.

Autorzy opracowania nie pomijają również tak istotnych zagadnień, jak: tożsamość i język, wiara w Boga, święta, wierzenia tradycyjne i zamawianie chorób. Sporo uwagi poświęcono trzem ważnym wydarzeniom w życiu człowieka: narodzinom, weselu i pogrzebowi.

Autorzy opracowania trafnie zauważają, że:

> […] zebrane i opracowane materiały folklorystyczno-lingwistycznych badań terenowych w sposób barwny ilustrują życie i byt wschodniosłowiańskich mniejszości narodowych (białoruskiej i w mniejszym stopniu ukraińskiej) na Białostocczyźnie. Analiza tych materiałów pozwala na zrozumienie duchowego świata ludu, który od stuleci mieszka na terenach pogranicza polsko-białoruskiego, przejmując powoli tradycje kulturowe swoich sąsiadów i jednocześnie wzbogacając kulturę narodu polskiego (K-JDP, t. II, s. 8).

Materiały zawarte w II tomie recenzowanego opracowania oceniam wysoko. Zebrane w terenie i wydane w jednym tomie posłużą badaczom pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego do dalszych badań, a jednocześnie zyskają zainteresowanie wśród czytelników zajmujących się badaniami regionalnymi. Autorzy opracowania powinni byli jednak lepiej zadbać o należyte techniczne opracowanie źródeł, zwłaszcza pod kątem poprawności zastosowanego zapisu fonetycznego.

Krótkie uwagi dotyczące III tomu opracowania *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*, który zatytułowano *Twórczość ludowa* (przygotowali Chaustowicz, Panasiuk):

Na III część recenzowanej publikacji składają się teksty folklorystyczne pochodzące ze wschodniej części Białostocczyzny. Zamieszczone w tomie materiały dowodzą, że na badanym terenie stosunkowo nieźle się zachowały zróżnicowane formy twórczości ludowej: pieśni religijne, poezja obrzędowa związana z cyklem kalendarzowym oraz obrzędowością rodzinną, pozaobrzędowa twórczość ludowa, a także zaklęcia, przysłowia, porzekadła, bajki, legendy, podania, anegdoty i przyśpiewki.

Zestawienie tekstów folklorystycznych z Białostocczyzny wschodniej usatysfakcjonuje nie tylko badaczy folkloru, ale także zbieraczy folkloru, pisarzy ludowych i wszystkie osoby, które są zainteresowane twórczością ludową na polsko-białorusko-ukraińskim pograniczu językowo-kulturowym.

Pobrane z czasopisma Studia Bia?orutenistyczne **http://bialorutenistyka.umcs.pl**
Data: 26/11/2026 20:09:58

Uwagi końcowe

Opracowanie i opublikowanie trzytomowego dzieła *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* jest niewątpliwie wielkim osiągnięciem zespołu autorskiego pracowników Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego: prof. dr. hab. Mikołaja Chaustowicza, prof. UW dr hab. Niny Barszczewskiej, prof. UW dr. hab. Mikołaja Timoszuka, dr Teresy Chylak-Schroeder, dr Anny Demianiuk, dr Katarzyny Drozd, dr. Radosława Kalety, dr Nadziei Panasiuk, dr. Józefa Ziemczonka, mgr Marii Kondratiuk, dr Volhi Tratsiak, mgr Lilii Ziemczonok. Książka *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (pod redakcją Barszczewskiej, Chaustowicza i Timoszuka) stanowi istotny wkład w rozwój badań slawistycznych. Jest drugim po *Atlasie gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* tak wieloaspektowym i gruntownym opracowaniem dotyczącym gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny i kultury zamieszkującej ten teren ludności pochodzenia ruskiego.

Michał Sajewicz

Bibligrafia

K-JDP – Barszczewska, Nina, Chaustowicz, Mikołaj, Timoszuk Mikołaj (red.). (2016). *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. T. 1–3. Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

AGWB – Glinka, Stanisław, Obrębska-Jabłońska, Antonina, Siatkowski, Janusz (red.). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*. (1980). T. 1. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Barszczewska, Nina, Jankowiak, Mirosław. (2012). *Dialektologia białoruska*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.

KarMap – Karta 7: „Biełaruskija haworki paczatku XX st.", pawodle: „Etnograficzeskaja karta biełorusskogo plemieni", składzienaja J. F. Karskim (1963). W: *Dyjalektałahiczny atłas biełaruskaj mowy*. R. J. Awaniesau, K. K. Krapiwa, J. F. Mackiewicz (red.). Minsk: Wydawiectwa Akademii nawuk: Instytut mowaznaustwa imiaJakuba Kołasa.

Kuraszkiewicz, Władysław. (1963). *Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej*. *Mapy*. Warszawa: PWN.

Sajewicz, Michał. (1997). O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie. *Rozprawy Slawistyczne,* 12, s. 91–107.

TGB – Obrębska-Jabłońska, Antonina (red.). (1972). *Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*. Warszawa: PWN.